



Jan Iluk

 <https://orcid.org/0000-0003-2539-1936>

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Granice eksplicytacji i implicytacji w przekładzie tekstów prawa

Wstęp

Wierność w przekładzie tekstów prawnych jest nadrzędnym kryterium jakościowym. Do jej skrupulatnego zachowania obliguje polski *Kodeks zawodowy tłumacza przysięęłego* (2019) (dalej: KZTP). Jednakże z perspektywy norm preskryptywnych w języku docelowym i zasad ekwiwalencji tekstowo-normatywnej dodawanie lub opuszczanie określonych elementów tekstu może być wręcz obligatoryjnym działaniem translacyjnym. W części wstępnej zostaną omówione procedury eksplicytacji i implicytacji z perspektywy uniwersaliów translacyjnych. Natomiast w części głównej zostaną przedstawione konteksty, w których zmiany kwantytatywne w przekładzie są konieczne ze względu na różnice interlingwalne i normy preskryptywne w ujęciu określonych treści obowiązujące w języku docelowego systemu prawnego. To one wyznaczają granice koniecznych zmian ilościowych, w przekładzie których w dyspozycji kodeksowej nie przewidziano.

Wierność przekładu tekstów prawa z perspektywy *Kodeksu zawodowego tłumacza przysięęłego*

Dążność do zachowania wierności przełożonych tekstów prawa wobec tekstu wyjściowego jest silnie zakorzeniona w tradycji translacyjnej¹.

¹ Określenie „teksty prawne” jest tu użyte w funkcji hiperonimu, którym obejmuje się teksty aktów prawnych, praktyki orzeczniczej i aktów administracyjnych.

Zakres tej wierności został jednoznacznie ustalony w dyspozycji zawartej w § 17 ust. 1 KZTP w brzmieniu:

Tłumacz przysięgły powinien tłumaczyć dokument dokładnie w takiej formie, w jakiej został zapisany lub wypowiedziany, oddając całą treść i niczego nie ujmując, nie dodając ani nie zmieniając².

Imperatyw zachowania tego samego efektu prawnego oraz osobista odpowiedzialność za sporządzone tłumaczenie skłaniają nie tylko tłumacza przysięgłego do ścisłego przestrzegania wymienionej dyspozycji translacyjnej³. Zachowanie maksymalnej wierności jest szczególnie istotną sprawą, ponieważ przełożone dokumenty mają stanowić miarodajny punkt odniesienia na przykład dla decyzji organu stosującego prawo. Dlatego w imię zachowania wierności przekładu dyspozycja zasadniczo wyklucza dodawanie elementów nieobecnych w tekście wyjściowym i odwrotnie – opuszczanie elementów zawartych w oryginale, ponieważ powodują one zawsze kwantytatywne zwiększenie lub zmniejszenie objętości tekstu docelowego, a w nieuzasadnionych przypadkach mogą zmienić lub wręcz zdeformować zawartość informacyjną. Nadmierna i/lub nieuzasadniona eksplicytacja, czyli nadtłumaczenia, i implicytacja (opuszczenia w tekście) traktowane są w literaturze przedmiotu jako błędy translacyjne. W skrajnych przypadkach mogą spełniać znamiona deliktu translacyjnego.

Eksplicytacja/implicytacja jako uniwersalne procedury translacyjne

W badaniach uniwersaliów translacyjnych procedury dodawania i opuszczania fragmentów tekstu określa się terminami „eksplicytacja” i „implicytacja”. Eksplicytacja to „rezultat pewnego rozwinięcia, wprowadzającego do tekstu docelowego dodatkowe informacje semantyczne, które nie istnieją w tekście wyjściowym, ale wynikają z kontekstu kognitywnego lub opisanej sytuacji. Zabieg ten jest spowodowany ograniczeniami systemowymi języka docelowego, a prowadzi do osiągnięcia większej jasności tekstu docelowego”⁴.

² *Kodeks zawodowy tłumacza przysięgłego*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Tłumaczy Przysięgłych i Specjalistycznych TEPIS 2019. <https://tepis.org.pl/wp-content/uploads/Kodeks-zawodowy-t%C5%82umacza-przysie%CC%A8g%C5%82ego.pdf> (data dostępu: 25.03.2021).

³ Ranga kodeksu ma wpływ normujący na zasady tłumaczenia, dlatego są one stosowane również w innych tłumaczeniach niż w tylko w przekładach poświadczonych.

⁴ J. Delisle, H. Lee-Jahnke, M. Cormier: *Terminologia tłumaczenia*. Przekł. i adaptacja T. Tomaszewicz. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu A. Mickiewicza 2004, s. 37.

Implicytacja jest procedurą odwrotną. Stosowanie obu procedur może mieć charakter obligatoryjny lub opcjonalny⁵. Eksplicytacja obligatoryjna wymuszana jest przez istniejące asymetrie interlingwalne na płaszczyźnie morfosyntaktycznej i różnice w poziomie kumulacji funkcji składniowych w obrębie jednego wyrazu⁶. Inne powody wprowadzania zmian o charakterze kwantytatywnym w tekście docelowym mogą wynikać z konieczności wypełnienia konstrukcji eliptycznych, zamiany kohezji referencjalnej na leksykalną (leksykalizacja proform), dodawania określeń generycznych, zastępowania nominalizacji konstrukcjami werbalnymi, zwiększenia transparentności nazw użytych w tekście wyjściowym⁷.

W przypadku przekładu tekstów prawnych ważnymi czynnikami motywującymi do stosowania obu strategii są różnice w sposobie ujętych pojęć prawnych i transparentności cech definicyjnych w strukturze powierzchniowej nazw prawnych, strukturach onimicznych instytucji i urzędów państwowych oraz związkach łączliwych. Zakres stosowania obu procedur w przekładzie tekstów prawa, jak to zostanie wykazane dalej, wynika z przestrzegania zasad ekwiwalencji tekstowonormatywnej. Jest ona zachowana, jeśli przekład precyzyjnie oddaje treść tekstu źródłowego, a jednocześnie zachowuje konwencje obowiązujące w języku przekładu w danej dziedzinie prawa i danego gatunku prawnego, tzn. jeśli konwencje stylistyczne tekstu wyjściowego zostały dostosowane do konwencji tekstowych w języku docelowym, obowiązujących w danym gatunku tekstu⁸. Wymogi ekwiwalencji tekstowonormatywnej dotyczą pojedynczych wyrazów, syntagm, frazemów lub nawet całych wypowiedzi⁹. Konieczność takiego dostosowania wynika – zdaniem Barbary Kielar – z potrzeby nawiązania przekładu do praktyki komunikacyjnej w języku docelowym, ponieważ konwencje tekstowe obowiązujące w wyjściowej kulturze prawnej na ogół nie są znane odbiorcom w języku docelowym, a na tłumaczenia dosłowne reagują negatywnie, zwłaszcza jeśli dokonane przekłady budzą wątpliwości interpretacyjne¹⁰.

⁵ E. Gumul: *Eksplicytacja a komunikatywność tekstu przekładu*. W: *Przekład jako komunikat*. Red. P. Fast, W.M. Osadnik. Katowice: Wydawnictwo Naukowe Śląsk 2006, s. 26–27.

⁶ Ibidem, s. 27.

⁷ E. Gumul: *Eksplicytacja w tłumaczeniu symultanicznym*. W: *Z zagadnień dydaktyki tłumaczenia ustnego*. Red. P. Janikowski. Częstochowa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Lingwistycznej 2011, s. 13–17.

⁸ A. Jopek-Bosiacka: *Przekład prawny i sądowy*. Warszawa: Wydawnictwo PWN 2006, s. 112.

⁹ W. Koller: *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Wiebelsheim: Quelle & Meyer 2001, s. 247–248.

¹⁰ B. Kielar: *Zarys translatoryki*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Katedra Języków Specjalistycznych 2003, s. 9 i 30.

Z powyższego wynika, że z perspektywy interlingwalnej rygor zachowania wierności z tekstem wyjściowym na płaszczyźnie mikrostruktury tekstu koliduje z wymogami ekwiwalencji tekstowonormatywnej i uzusem języka docelowego zwłaszcza wówczas, gdy brakuje systemowej symetrii na płaszczyźnie formalnej (gramatycznej) i przede wszystkim – terminologicznej. Konieczność dokonania kwantytatywnych zmian na płaszczyźnie mikrotekstowej w tekście docelowym zachodzi wtedy, kiedy normy preskryptywne L2 narzucają inną strukturę nominacyjną lub składniową niż w L1. Na płaszczyźnie leksykalnej problem dotyczy różnicy w liczbie elementów definicyjnych pojęć prawnych wyrażanych w strukturze powierzchniowej ekwiwalentnych nazw.

Konteksty obligatoryjnej eksplicytacji i implicytacji informacji w tekstach prawa

W dalszej części artykułu zostaną omówione wybrane przykłady obligatoryjnej eksplicytacji i implicytacji w przekładach tekstów prawa na płaszczyźnie mikrotekstowej. Jak wykazano wyżej, dyspozycja ujęta w § 3 KZTP (2019) takiej możliwości nie dopuszcza, ponieważ nie zawiera odpowiedniego zastrzeżenia, tak jak to ma miejsce w racjonalnym stosowaniu wykładni gramatycznej, do której nawiązuje¹¹.

Obligatoryjna ekslicytacja/implicytacja w przekładzie struktur onimicznych

Każdy dokument w nagłówku zawiera nazwę instytucji lub organu, który go wydał. Formy tych nazw są z reguły określane w stosownych przepisach. Ze względu na brak przekładów polskich nazw instytucji i organów państwowych, autoryzowanych przez właściwe do tego Ministerstwo Spraw Zagranicznych, lub stosownych instrukcji tłumacz musi sam podejmować decyzje w przekładzie tego typu nazw¹². Poprawny przekład powinien

¹¹ Zob. L. Morawiecki: *Zasady wykładni prawa*. Toruń: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Organizacji i Kierownictwa 2010, s. 122.

¹² Na przykład niemieckie Ministerstwo Spraw Zagranicznych wydało obszerny, wielojęzyczny katalog niemieckich nazw z ich przekładami na wybrane języki obce. Zgodnie z założeniami ma on służyć pomocą między innymi w prawidłowym przekładzie nazw niemieckich instytucji i organów państwowych na języki obce. Ranga instytucji, która go wydała, ma niewątpliwie wpływ na upowszechnienie się zawartych w nim propozycji translacyjnych.

uwzględniać wymogi gramatyczne oraz schematy nominacyjne w kulturze języka docelowego¹³. Na przykład w pismach procesowych nazwa organu sądu powszechnego składa się ze składnika określającego rodzaj sądu i toponimu określającego jego siedzibę. W języku polskim oba składniki zespala się przyimkiem lokalnym *w*.

*Sąd Rejonowy w Żywcu, Sąd Okręgowy w Bielsku-Białej,
Sąd Apelacyjny w Krakowie*¹⁴

W przypadku dużych miast sądy rejonowe zostały ustanowione dla wydzielonych rejonów administracyjnych¹⁵. Informacja ta jest zawarta w strukturze nazwy własnej i może mieć dwie formy. Różnica między nimi polega na tym, że nadrzędnik, czyli nazwa rodzaju sądu, i podrzędnik indywidualizujący, czyli nazwa wydzielonego rejonu, mają identyczną wartość przypadkową i występują bez wskaźnika zespolenia lub są z sobą połączone przyimkiem celowym *dla*. Pełna nazwa zawiera dodatkowo toponim w formie przydawki okolicznikowej miejsca.

*Sąd Rejonowy Lublin-Zachód w Lublinie
lub Sąd Rejonowy dla Warszawy Mokotowa w Warszawie*¹⁶

W nieoficjalnych nazwach tego typu dodaje się pomiędzy podstawowe składniki człon eksplikujący *dla dzielnicy*, tak aby nazwa była bardziej transparentna.

*Sąd Rejonowy dla dzielnicy Kraków-Nowa Huta*¹⁷

Wyrażenia *dla dzielnicy* używa się w doniesieniach prasowych na temat postępowań sądowych w kraju, a zwłaszcza za granicą, ale również w przekładach wyroków europejskich organów sądowych, by w ten sposób doprecyzować informację, w przypadku gdy egzonim (obcojęzyczny toponim) jest nieznan lub mało znany adresatowi tekstu.

¹³ Nazw organów, instytucji i podmiotów gospodarczych nie przekłada się w tekstach adresowych. W innych sytuacjach tłumaczy się te elementy, które są istotne dla adresata dokumentu. Zob. J. Iluk: *Problemy tłumaczenia nazw instytucji publicznych z języka polskiego na język niemiecki i odwrotnie*. W: *Problemy komunikacji międzykulturowej. Lingwistyka, translatoryka, glottodydaktyka*. Red. B. Kielar, T.P. Krzeszowski, J. Lukszyn, T. Namowicz. Warszawa: Graf-Punkt 2000, s. 194.

¹⁴ Wytłuszczenia w przykładach mają ułatwić identyfikację analizowanych składników.

¹⁵ Por. § 3 ust. 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 roku – Regulamin urzędowania sądów powszechnych.

¹⁶ Wspomniane rozporządzenie nie wyjaśnia powodów zróżnicowania tych form onimicznych.

¹⁷ Por. BIP IPN <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/545463> (data dostępu: 22.12.2021).

*Sąd Rejonowy dla dzielnicy Ciocana w Kiszyniowie*¹⁸

*Sąd Rejonowy dla dzielnicy Berlin-Tiergarten*¹⁹

*Sąd Rejonowy dla (dzielnicy) Wedding*²⁰

Niemieckojęzyczne nazwy sądów są również dwuczłonowe. Ich składniki określają rodzaj sądu i jego właściwość terytorialną w formie toponimu, niezależnie od tego czy właściwość terytorialna dotyczy określonego toponimem rejonu sądowego, czy określonej dzielnicy danego miasta. Składniki te tworzą nazwę sądu bez wskaźników zespolenia, a cała struktura nie zawiera dodatkowego toponimu w funkcji przydawki przyimkowej.

Amtsgericht Tiergarten (D), Bezirksgericht Graz Ost (AT),

Bezirksgericht Luzern (CH)

Wskazane różnice interlingwalne w strukturze onimicznej sądów zmuszają w przekładzie ich nazw do stosowania procedury eksplicytacji lub implicytacji w zależności od języka wyjściowego. Przekładając polskie nazwy sądów lub prokuratur na język niemiecki, należy usunąć składniki zespolenia, czyli przyimek *w* lub *dla* oraz powtórzony toponim w funkcji przydawki przyimkowej, ponieważ w niemieckojęzycznej strukturze jest to człon nieuzupełniony. Tłumacząc niemieckie nazwy na język polski, należy połączyć jej składniki właściwym przyimkiem i ewentualnie uzupełnić właściwy toponim w formie przydawki przyimkowej. Dla większej transparentności można użyć wyrażenia *dla dzielnicy*, tak jak to zrobiono w przekładzie wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, sygn. akt 13013/11. W pierwszym przypadku procedura przekładu zawiera technikę implicytacji, a w drugim eksplicytacji.

Sąd Rejonowy dla Warszawy Mokotowa w Warszawie → *Bezirksgericht Warszawa Mokotów*

Bezirksgericht Favoriten → *Sąd Rejonowy dla (dzielnicy) Favoriten w Wiedniu*²¹

lub *Sąd Rejonowy Favoriten w Wiedniu*

¹⁸ Por. Wyrok ETPCz z dnia 24.03.2020, sygn. akt 13012/11. <https://isiap.eu/etpcz/can-taragiu-v-moldawia/> (data dostępu: 22.12.2021).

¹⁹ Por. <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/historia/1741932,1,jak-honecker-uciekl-do-chile.read> (data dostępu: 22.12.2021).

²⁰ Por. Europejski nakaz zapłaty. Niemcy. https://e-justice.europa.eu/content_european_payment_order-353-de-maximizeMS-pl.do?member=1 (data dostępu: 22.12.2021).

²¹ Dodane składniki ujęte w nawiasie sygnalizują opcjonalny charakter ueksplicytowania informacji, która ma ułatwić identyfikację obcojęzycznego denotatu.

Analizowany tu problem warto jeszcze zilustrować autoryzowanymi przekładami niemieckich nazw instytucji państwowych na język polski przez niemieckie Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Zdecydowana większość wymienionych w tym spisie przekładów odzwierciedla dokładnie liczbę składników i strukturę nazw wyjściowych²². Jest jednak wiele nazw niemieckich, które przełożono za pomocą ekwiwalentu funkcjonalnego, który pod względem liczby składników znacznie różni się od nazwy w języku wyjściowym.

Auswärtiges Amt → **Federalne Ministerstwo Spraw Zagranicznych**

Kraftfahrt-Bundesamt → **Federalny Urząd ds. Ruchu Pojazdów Mechanicznych**

Mahn- und Gedenkstätte Buchenwald → **Buchenwald – Miejsce Pamięci**

Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück → **Miejsce Pamięci i Przestrogi Ravensbrück**

Mahn- und Gedenkstätte Sachsenhausen → **Miejsce Pamięci i Muzeum Sachsenhausen**²³

W przytoczonych przykładach zastosowano odmienne zasady tłumaczenia, mimo że struktury nazw miejsca pamięci w języku wyjściowym są identyczne. Problem ich syntagmatycznego przekładu wynika z braku analogicznej pary synonimów w języku polskim. Stąd w przekładach człon *Mahnstätte* został pominięty albo zastąpiony inną informacją (*muzeum*), albo implikowane przez czasownik *mahnen* znaczenie zostało wyrażone najbliższym naturalnym odpowiednikiem w formie nominalnej *przestroga*. Użycie tego ekwiwalentu wyraża wprawdzie presuponowane znaczenie, ale jest to nieuzualne określenie w tego typu kontekście. Niezależnie od końcowego efektu zacytowane przekłady unaoczniają realne problemy implicytacji.

Najczęściej w niemieckim przekładzie nazw instytucji i organów państwowych dodawano stosowne elementy leksykalne, tak aby przełożona nazwa była w pełni transparentna i odpowiadała polskiej strukturze onimicznej.

Bundesministerium für Arbeit und Soziales → **Federalne Ministerstwo Pracy i Spraw Socjalnych**

Bundeszentralregister → **Federalny Centralny Rejestr Karny**

²² Niezbędne w przekładzie transpozycje składniowe nie są w tej analizie brane pod uwagę.

²³ Źródło podanych przykładów: *Auswärtiges Amt: Deutsche Behörden und Einrichtungen. Bezeichnungen, Abkürzungen, Akronyme zusammengestellt vom Sprachendienst des Auswärtigen Amts*. Stand: 11.06.2015. <https://www.auswaertiges-amt.de/blob/215260/5798469dce8a0fc93de4886097e5e72a/behoerdeneinrichtungen-data.pdf> (data dostępu: 22.12.2021).

Institut für Auslandsbeziehungen → *Instytut Stosunków Kulturalnych z Zagranicą*

Najrzadziej zdarzają się przekłady nazw, w których pominięto istotny składnik niemieckiej nazwy.

Europabeauftragter des Landes Berlin → *Pełnomocnik Berlina ds. Europejskich*
Geschäftsordnungsausschuss → *Komisja Regulaminowa*

Na podstawie przytoczonych przykładów widać, że głównymi zasadami przyjętej strategii przekładów były: dbałość o semantyczną (denotacyjną) transparentność przekładu oraz zachowanie zgodności z uzusem onimicznym w języku docelowym. Spełnienie tych warunków wymagało niejednokrotnie dodania odpowiednich składników leksykalnych, czyli eksplicytacji implikowanych treści, które wynikały z kontekstu kognitywnego lub denotacyjnego. Ten ostatni aspekt najbardziej widoczny jest w przekładach niemieckich nazw obozów zagłady.

Nieuzasadnione eksplicytacje i implikacje w strukturze onimicznej, tzn. które nie znajdują uzasadnienia w tekście źródłowym, należy traktować jako ewidentne błędy translacyjne.

Nazwy instytucji lub urzędów z wyrażeniem określającym zakres kompetencji

Nazwy instytucji lub urzędów w swojej strukturze zawierają również informację o zakresie kompetencji. Składnik ten poprzedzony jest wyrażeniem *do spraw* lub skróttem *ds.* W języku niemieckim jest ono nieuzualne, a zakres kompetencji wyrażany jest w zupełnie inny sposób. Podczas przekładu tego typu nazwy z języka niemieckiego na język polski konieczna jest eksplicytacja członu *do spraw*, a w kierunku odwrotnym jego opuszczenie oraz dokonanie odpowiednich transpozycji w strukturze nazw.

Antidiskriminierungsstelle des Bundes → *Federalne Biuro ds. Antydyskryminacji*
Urząd ds. Cudzoziemców → *Ausländerbehörde*²⁴

²⁴ Źródło przykładów: *Auswärtiges Amt: Deutsche Behörden und Einrichtungen...*

Nazwy własne ze składnikiem określającym patrona instytucji

Wiele nazw instytucji publicznych, zwłaszcza o charakterze oświatowym, ma w swojej strukturze imię i nazwisko patrona. W polskich nazwach imię i nazwisko patrona występują po nadrzędniku i są poprzedzone określeniem *imienia*. W niemieckojęzycznych nazwach tego typu nie używa się analogicznego określenia, mimo że istnieje ekwiwalent formalny *namens*²⁵. Wskazana różnica interlingwalna sprawia, że tłumacz musi dokonać eksplicytacji lub implicytacji składnika *imienia* (skrót *im.*) w zależności od kierunku przekładu oraz dokonać zmiany szyku poszczególnych członów zgodnie z uzusem onimicznym w danym języku docelowym.

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu →
Adam-Mickiewicz-Universität Poznań
Hochschule für Musik „Franz Liszt“ / FRANZ LISZT Weimar →
*Wyższa Szkoła Muzyczna im. Franciszka Liszta w Weimarze*²⁶

Eksplicytacja/implicytacja wykładników rozdzielających płeć w tekstach prawnych

W przekładzie Konstytucji Konfederacji Szwajcarskiej z 1999 roku Zdzisław Czeszejko-Sochacki zdecydował się na ujednoczenie wyrażen odnoszących się do płci przez rezygnację z określeń wskazujących na płeć żeńską²⁷. W ten sposób dokonał implicytacji feminatywów na rzecz form rodzaju męskiego w znaczeniu generycznym, mimo że wyraźną wolą szwajcarskiego ustrojodawcy było urzeczywistnienie językowego równouprawnienia mężczyzn i kobiet w sferze normatywnej²⁸.

Aktualnie obowiązujące przepisy w niemieckojęzycznych krajach zobowiązują organy ustawodawcze i administracyjne do wdrażania

²⁵ J. Iluk: *Problemy tłumaczenia nazw...*, s. 210–211. Określenie *namens* może pełnić funkcję przyimka lub przysłówka i cechuje się odmienną dystrybucją niż jego formalny odpowiednik w języku polskim. Por. Duden online <https://www.duden.de/rechtschreibung/namens- genannt> (data dostępu: 23.12.2021).

²⁶ Zapis imienia i nazwiska patrona instytucji w tekstach niemieckich może przyjmować różną formę. Może być członem określającym w złożeniu albo umieszczone w cudzysłowie lub wyróżnione krojem czcionki, o ile człon ten został umieszczony po nazwie instytucji.

²⁷ Z. Czeszejko-Sochacki: *Konstytucja Szwajcarii*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 2002, s. 47.

²⁸ Ł. Iluk, J. Iluk: *Przekład niemieckojęzycznych feminatywów w regulacjach prawnych na język polski*. „Studia Translatorica” 2021, z. 12, s. 133.

przyjętych unormowań w zakresie niedwuznacznego określania osób fizycznych pod względem płci w aktach prawnych i administracyjnych²⁹. Uwzględniając te normy w języku docelowym, tłumacz wspomnianych aktów z języka polskiego powinien w możliwym zakresie dokonać eksplikacji wykładników płci żeńskiej w nazwach zawodów, tytułów, funkcji i urzędów, jeśli dotyczą kobiet. W tłumaczeniu w odwrotnym kierunku należy dokonać neutralizacji płci i wybrać formę generyczną, ponieważ taki uzus językowy obowiązuje w polskich aktach prawnych i administracyjnych³⁰. Na przykład w komparycjach orzeczeń sądowych wymienia się osoby uczestniczące w postępowaniu wraz z ich pełnioną funkcją. Zgodnie z tym polska nazwa w znaczeniu generycznym w tłumaczeniu na język niemiecki powinna otrzymać wykładnik rodzajowy, o ile daną funkcję pełni kobieta.

sędzia Anna Iksińska → Richterin Anna Iksińska
Protokollführerin Beata Nowak → protokolant Beata Nowak

Analogiczna sytuacja ma miejsce w przekładach pism, które zawierają nazwiska i nazwy funkcji urzędowych osób, które wystawiły i podpisały dany dokument.

Kierownik USC Urszula Kowalska → Leiterin des Standesamtes
Urszula Kowalska

Dodanie lub opuszczenie wykładników płci w tłumaczeniu nie zmienia pozostałej zawartości informacyjnej tekstu wyjściowego. Eksplikacja/implikacja wykładników rozróżniających płeć jest zatem wyrazem dążenia do zachowania w przekładzie norm obowiązujących w języku docelowego systemu prawnego.

Eksplikacja/implikacja w zakresie zwrotów formułicznych w tekstach prawa

Dyspozycja zawarta w § 17 ust. 1 KZTP (2019) nakazuje zachowanie dokumentu w takiej formie, w jakiej został zapisany bez jakichkolwiek zmian. Ścisłe zachowanie tej dyspozycji w przypadku przekładu zwrotów formułicznych jest problematyczne, ponieważ taki przekład naruszałby konwencje w języku docelowym i raziłby nadmierną dosłownością³¹.

²⁹ Ibidem, s. 126–129.

³⁰ Ibidem, s. 129–131.

³¹ B. Kielar: *TS w układzie międzynarodowej komunikacji zawodowej (na przykładzie tłumaczenia tekstów prawnych)*. W: *Lingwistyczna identyfikacja tekstów specjalistycznych*.

Zdaniem Danuty Kierzkowskiej przekład zwrotów formułicznych powinien uwzględniać ekwiwalentne, historycznie ustabilizowane wyrażenia w języku docelowym³². Zdaniem Sieglinde Pommer stosowanie uzualnych zwrotów formułicznych w języku docelowym jest uzasadnione nawet wtedy, kiedy mają inną strukturę formalną niż w języku wyjściowym, czyli wymagają wyraźnej eksplicytacji lub implicytacji określonych członów³³. Istotnym warunkiem stosowania ekwiwalentu funkcjonalnego jest porównywalność działań proceduralnych³⁴. Porównując anglojęzyczne wyrażenia formułiczne z ich zalecanymi przekładami na język polski w unijnym *Vademecum*, widać wyraźne różnice w ujęciu zawartości informacyjnej w języku polskim, które są efektem zastosowania obu procedur³⁵.

*This Regulation shall enter into force on...→ Niniejsze rozporządzenie wchodzi w życie z dniem...*³⁶

*Without prejudice to Article 19 ... → Nie naruszając przepisów art. 19...*³⁷

Zgodnie z dyspozycją zawartą w § 3 KZTP, która dopuszcza możliwość powołania się na zasady tłumaczenia specjalistycznego, rekomendowane w literaturze przedmiotu lub urzędowych zaleceniach, można uznać eksplicytację/implicytację jako w pełni akceptowalne procedury translacyjne również w tłumaczeniu zwrotów formułicznych, o ile dotyczą podobnych czynności proceduralnych.

[Red. B. Kielar, S. Grucza]. Warszawa: Zakład Graficzny Uniwersytetu Warszawskiego 2003, s. 133.

³² D. Kierzkowska: *Tłumaczenia prawnicze*. Warszawa: Wydawnictwo Translegis 2007, s. 123 i 167.

³³ S. Pommer: *Rechtsübersetzung und Rechtsvergleichung. Translatorische Fragen zur Interdisziplinarität*. Frankfurt am Main: Peter Lang-Verlag 2006, s. 26.

³⁴ Więcej szczegółów na ten temat w Ł. Iluk, J. Iluk: *Przekład formuł słownych w tekstach prawodawczych, traktatowych i praktyki prawniczej*. „Studia Translatorica” 2021, z. 12.

³⁵ Jak zapewniają Autorzy *Vademecum tłumacza. Wskazówki redakcyjne dla tłumaczy*. Luxemburg 2021. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/styleguide_polish_dgt_pl_0.pdf (data dostępu: 26.03.2021), s. 8 i 95, zalecane propozycje przekładowe uwzględniają „dorobek kilkunastu lat pracy tłumaczeniowej, wewnętrznych ustaleń oraz konsultacji z ekspertami w zakresie poprawnej polszczyzny i prawa, krajowego i unijnego”.

³⁶ *Vademecum tłumacza...*, s. 108.

³⁷ *Ibidem*, s. 126.

Eksplicitacja/implicitacja składników terminologicznych

Na płaszczyźnie formalnej ekwiwalentne terminy z różnych systemów prawnych mogą się różnić pod wieloma względami. Odmiennie mogą być między innymi: sposób konceptualizacji pojęć, kategoria i liczba składników konstytuujących dany termin oraz sposoby zespolenia³⁸. Procedura explicitacji/implicitacji staje się obligatoryjna szczególnie w przekładzie nazw, które mają odmienną liczbę składników. Na przykład niemiecka nazwa *Erbschein* zawiera dwa składniki: *Erb(e)* = *spadkobierca* i *Schein* = *poświadczenie/akt*. Przekładając niemiecki termin na język polski, nie można ograniczyć się do przekładu syntagmatycznego (literalnego), lecz trzeba dodać te elementy leksykalne, które występują w strukturze powierzchniowej polskiego ekwiwalentu funkcjonalnego, jakim jest skupienie terminologiczne: *stwierdzenie nabycia spadku* lub *akt poświadczenia dziedziczenia*³⁹. We wnioskach o wszczęcie postępowania spadkowego używa się jeszcze bardziej rozbudowanego wyrażania *stwierdzenie nabycia praw do spadku*⁴⁰.

Wyróżnione tekstem półgrubym człony są efektem zastosowanej explicitacji w stosunku do nazwy w języku wyjściowym⁴¹. Przekład wymienionych polskich odpowiedników na język niemiecki wymaga z kolei opuszczenia wyróżnionych składników polskiej nazwy.

Maksymalny zakres explicitacji występuje w przekładzie tzw. leksyki bezekwiwalentnej. Taka sytuacja ma miejsce, jeśli w języku docelowym nie ma nazwy dla pojęcia wyodrębnionego w języku wyjściowej kultury prawnej. Problem ilustruje niemiecka nazwa *Nachtrunk* i jej przekład na język polski. Wprawdzie można ją przełożyć literalnie za pomocą rzeczownika odczasownikowego *popicie*, ale znaczenia obu wyrazów nie pokrywają się, dlatego nie można ich uznać za parę ekwiwalentów. W takim przypadku brak odpowiednika funkcjonalnego można zrekompensować między innymi za pomocą peryfrazy zawierającej cechy definicyjne pojęcia:

³⁸ J. Iluk: *Aspekte interlingualer Analysen der Rechtsterminologie für translatorische Zwecke*. In: *Beiträge zur Linguistik. Grammatik, Pragmatik, Lexikologie, Rechtssprache*. Hrsg. J. Iluk. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2014, s. 121.

³⁹ Por. art. 1025 § 1 K.c.: „Sąd na wniosek osoby mającej w tym interes stwierdza nabycie spadku przez spadkobiercę. Notariusz na zasadach określonych w przepisach odrębnych sporządza akt poświadczenia dziedziczenia”.

⁴⁰ Por. Postanowienie Sądu Okręgowego w Łodzi z dnia 12 września 2017 r. syg. akt III Ca 1070/17.

⁴¹ Inne różnice w strukturze formalnej pary ekwiwalentów wykraczają poza ramy explicitacji.

Nachtrunk → *spożycie alkoholu po spowodowaniu wypadku/wykroczenia drogowego w stanie nietrzeźwym*⁴².

Zastosowana peryfrazą spełnia warunki eksplicytacji w najszerszym zakresie.

Obligatoryjność zastosowania obu technik translacyjnych wynika z jednej strony z wymogów ekwiwalencji tekstwonormatywnej, a z drugiej – odmiennej transparentności semantycznej nazw pozostających w relacji ekwiwalencji pojęciowej. Jak wykazała przeprowadzona analiza, poprawność przekładu, a więc zakres stosowania procedur translacyjnych eksplicytacji i implicytacji, wymaga odpowiedniej wiedzy terminologicznej, która umożliwia identyfikację nieujawnionych w strukturze powierzchniowej składników nazw i ich właściwe ueksplicytowanie lub odwrotnie. W przypadku braku stosownej wiedzy przekład nie może być adekwatny, ponieważ może naruszać normy preskryptywne w języku docelowym.

Eksplicytacja/implicytacja składników związków łączliwych

Ekwiwalentne związki łączliwe, podobnie jak nazwy prawne, mogą różnić się semantyczną transparentnością, wynikającą z odmiennej liczby składników. W takich sytuacjach normy preskryptywne wymagają eksplicytacji lub implicytacji asymetrycznych składników związku łączliwego w zależności od kierunku tłumaczenia. Na przykład niemieckie wyrażenia *Beweis erheben* wymaga w przekładzie na język polski dodania składnika *wniosek* oraz transpozycji członu nominalnego *Beweis* na przymiotnik odrzeczownikowy *dowodowy*. Preskryptywnym ekwiwalentem tego dwuczłonowego związku łączliwego w języku polskim jest wyrażenie trójczłonowe *złożyć wniosek dowodowy*⁴³. Przekład w odwrotną stronę wymaga pominięcia, czyli implicytacji jednego składnika oraz odpowiedniej transpozycji członu przydawkowego zgodnie z regułami języka niemieckiego.

⁴² Por. C. Creifelds: *Rechtswörterbuch*. München: Beck 1990, s. 781–782.

⁴³ Więcej na ten temat w M. Płomińska: *Nomen/Verb-Kollokationen der deutschen und polnischen Rechtssprache als Übersetzungsproblem*. In: *Beiträge zur Linguistik. Grammatik, Pragmatik, Lexikologie, Rechtssprache...*, s. 152–153.

Wnioski końcowe

Zaprezentowane wyrażenia potwierdzają szeroki wachlarz kontekstów oraz struktur językowych, które w przekładzie wymagają obligatoryjnej eksplicytacji/implicytacji, czyli uzupełnienia elementów nieobecnych w tekście wyjściowym lub opuszczania określonych członów wyrażen. Obligatoryjność wynika z obowiązujących reguł preskryptywnych w języku docelowego systemu prawnego i zasad ekwiwalencji tekstwonormatywnej. Mając to na uwadze, należy stwierdzić, że analizowana wyżej dyspozycja KZTP, dotycząca zasad przekładów poświadczonych, wymaga pilnego przeformułowania, tak aby nie wykluczała obligatoryjnych zmian kwantytatywnych na płaszczyźnie mikrotekstowej, a jednoznacznie określiła ich dopuszczalne granice.

Literatura

- Auswärtiges Amt: *Deutsche Behörden und Einrichtungen. Bezeichnungen, Abkürzungen, Akronyme zusammengestellt vom Sprachendienst des Auswärtigen Amtes*. Stand: 11.06.2015. <https://www.auswaertiges-amt.de/blob/215260/5798469dce8a0fc93de4886097e5e72a/behoerdeneinrichtungen-data.pdf> (data dostępu: 22.12.2021).
- Creifelds C.: *Rechtswörterbuch*. München: Beck 1990.
- Czeszejko-Sochacki Z.: *Konstytucja Szwajcarii*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 2002.
- Delisle J., Lee-Jahnke H., Cormier M.: *Terminologia tłumaczenia*. Przekł. i adaptacja T. Tomaszewicz. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu A. Mickiewicza 2004.
- Gumul E.: *Eksplicytacja a komunikatywność tekstu przekładu*. W: *Przekład jako komunikat*. Red. P. Fast, W.M. Osadnik. Katowice: Wydawnictwo Naukowe Śląsk 2006, s. 19–37.
- Gumul E.: *Eksplicytacja w tłumaczeniu simultanicznym*. W: *Z zagadnień dydaktyki tłumaczenia ustnego*. Red. P. Janikowski. Częstochowa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Lingwistycznej 2011, s. 11–31.
- Iluk J.: *Aspekte interlingualer Analysen der Rechtsterminologie für translatorische Zwecke*. In: *Beiträge zur Linguistik. Grammatik, Pragmatik, Lexikologie, Rechtssprache*. Hrsg. J. Iluk. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2014, s. 111–127.
- Iluk J.: *Problemy tłumaczenia nazw instytucji publicznych z języka polskiego na język niemiecki i odwrotnie*. W: *Problemy komunikacji międzykulturowej. Lingwistyka, translatoryka, glottodydaktyka*. Red. B. Kielar, T.P. Krzeszowski, J. Lukszyn, T. Namowicz. Warszawa: Graf-Punkt 2000, s. 193–213.

- Iluk Ł., Iluk J.: *Przekład formuł słownych w tekstach prawodawczych, traktatowych i praktyki prawniczej*. „Studia Translatorica” 2021, z. 12, s. 143–159.
- Iluk Ł., Iluk J.: *Przekład niemieckojęzycznych feminatywów w regulacjach prawnych na język polski*. „Studia Translatorica” 2021, z. 12, s. 125–142.
- Jopek-Bosiacka A.: *Przekład prawny i sądowy*. Warszawa: Wydawnictwo PWN 2006.
- Kielar B.: *TS w układzie międzynarodowej komunikacji zawodowej (na przykładzie tłumaczenia tekstów prawnych)*. W: *Lingwistyczna identyfikacja tekstów specjalistycznych*. [Red. B. Kielar, S. Grucza]. Warszawa: Zakład Graficzny Uniwersytetu Warszawskiego 2003, s. 121–133.
- Kielar B.: *Zarys translatoryki*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Katedra Języków Specjalistycznych 2003.
- Kierzkowska D.: *Tłumaczenia prawnicze*. Warszawa: Wydawnictwo Translegis 2007.
- Kodeks cywilny. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Dz.U. 1964, nr 16, poz. 93.
- Kodeks zawodowy tłumacza przysięgłego*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Tłumaczy Przysięgłych i Specjalistycznych TEPIS 2019. <https://tepis.org.pl/wp-content/uploads/Kodeks-zawodowy-t%C5%82umacza-przysie%CC%A8g%C5%82ego.pdf> (data dostępu: 25.03.2021).
- Koller W.: *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Wiebelsheim: Quelle & Meyer 2001.
- Morawiecki L.: *Zasady wykładni prawa*. Toruń: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Organizacji i Kierownictwa 2010.
- Pommer S.: *Rechtsübersetzung und Rechtsvergleichung. Translatorische Fragen zur Interdisziplinarität*. Frankfurt am Main: Peter Lang-Verlag 2006.
- Płomińska M.: *Nomen/Verb-Kollokationen der deutschen und polnischen Rechtsprache als Übersetzungsproblem*. In: *Beiträge zur Linguistik. Grammatik, Pragmatik, Lexikologie, Rechtssprache*. Hrsg. J. Iluk. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2014, s. 143–161.
- Vademecum tłumacza. Wskazówki redakcyjne dla tłumaczy*. Luxemburg 2021. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/styleguide_polish_dgt_pl_0.pdf (data dostępu: 26.03.2021).

Granice eksplicytacji i implicytacji w przekładzie tekstów prawa

Streszczenie: Wierność w przekładzie tekstów prawa jest nadrzędnym kryterium jakościowym. Do jej skrupulatnego zachowania obliguje polski *Kodeks zawodowy tłumacza przysięgłego*. Natomiast z perspektywy norm preskryptywnych w języku docelowym i zasad ekwiwalencji tekstwonormatywnej dodawanie lub opuszczanie określonych elementów tekstu może być wręcz obligatoryjnym działaniem translacyjnym. Artykuł stanowi omówienie wybranych kontekstów, w których wymienione procedury znajdują swoje uzasadnione zastosowanie.

Słowa kluczowe: teksty prawa, translacja, ekwiwalencja tekstwonormatywna, eksplicytacja, implicytacja

Grenzen der Explizitation und Implizitation beim Übersetzen von Rechtstexten

Zusammenfassung: Die Übersetzungstreue ist ein übergeordnetes Qualitätskriterium beim Übersetzen von Rechtstexten. Zu deren strikten Einhaltung verpflichten die polnischen *Richtlinien für die Erstellung beurkundeter Übersetzungen (Kodeks zawodowy tłumacza przysięgłego)*. Aus der Perspektive der präskriptiven Normen der Zielsprache und der Anforderungen der textnormativen Äquivalenz kann sich die Hinzufügung (Explizitation) oder Tilgung (Simplizitation) bestimmter textueller Elemente als eine obligatorische Übersetzungsprozedur erweisen. Im Artikel werden die Kontexte behandelt, in denen die genannten Übersetzungstechniken ihre begründete Anwendung finden.

Schlagwörter: Rechtstexte, Translation, textnormative Äquivalenz, Explizitation, Implizitation

Limits of explicitation and implicitation in the translation of legal texts

Abstract: Fidelity in the translation of legal texts is the overriding qualitative criterion. Its meticulous observance is obliged by the Polish *Professional Code of a Sworn Translator (Kodeks zawodowy tłumacza przysięgłego)*. However, from the perspective of prescriptive norms in the target language and the principles of textual and normative equivalence, adding or omitting specific elements of the text may even be an obligatory translational action. The article discusses selected contexts in which these procedures are justified.

Keywords: texts of law, translation, textual and normative equivalence, exclusivity, implicitation

prof. dr hab. **Jan Iluk** pracuje w Instytucie Językoznawstwa Uniwersytetu Śląskiego. Jego zainteresowania naukowe dotyczą m.in. problematyki przekładu tekstów prawnych i prawniczych. W latach 2004–2012 był przewodniczącym Państwowej Komisji Egzaminacyjnej dla tłumaczy przysięgłych przy Ministerstwie Sprawiedliwości.

Prof. Dr. hab. **Jan Iluk** arbeitet im Linguistischen Institut der Schlesischen Universität Katowice. Seine Forschungsinteressen gelten u.a. der Übersetzung von Rechtstexten. In den Jahren 2004–2012 war er Vorsitzender des Prüfungsausschusses für beeidigte Übersetzer am Justizministerium.

Prof. dr hab. **Jan Iluk** works at the Institute of Linguistics of the University of Silesia. His scientific interests concern i.a. the translation of legal texts. In the years 2004–2012 he was the chairman of the State Examination Commission for sworn translators at the Ministry of Justice.
